

EKLEZIOLOGIJA U OZRAČJU SUVREMENE DEMOKRACIJE

Nediljko A. ANČIĆ, Split

Sažetak

Proučavajući nekoliko važnih pokoncilskih učiteljskih tekstova dolazimo do zaključka da je koncilaska ekleziologija u glavnim crtama i danas ostala mjerodavna. Do ove spoznaje smo došli slijedeći razvojni put vodećih eklezioloških slika o Crkvi tijekom posljednjih desetljeća. Ustanovili smo da teološko promišljanje i metafore kojima se izriče stvarnost spasenjske zajednice nisu neutralne za njezinu pojavnost, strukture i odnose u njoj. Pritom uočavamo glavni problem ponajprije u nedostatnom poznavanju koncilskih ideja o Crkvi, a potom u nedovoljnom i sporom uobličavanju teološke biti u njoj primjerena crkvena tijela suradnje i suodgovornosti. Ako na temelju toga mjerodavnog koncilskog obrasca Kristove zajednice prosuđujemo stanje naše crkvene svijesti i vjerničkog života, lako ćemo ustanoviti nedostatke i zaostajanja. Na kraju je posebno izdvojeno nekoliko eklezioloških elemenata koji osobito danas neodoljivo teže da nađu svoj pravi izraz u odnosima i praksi crkvene zajednice. Na postavljeno pitanje u naslovu kakva nam je ekleziologija danas potrebna u uvjetima moderne demokracije odgovor kratko glasi: u dubljem poznavanju i cjelovitom ostvarivanju (po) koncilске ideje Crkve.

Ključne riječi: *Crkva, ekleziologija, narod Božji, otajstvo, zajedništvo, solidarnost, odgovornost, demokracija.*

Uvod

Kakva nam je nauka o Crkvi potrebna da bi mogla odgovoriti današnjim zahtjevima pluralističkog društva i uvjetima političke demokracije u kojima živimo? Tražeći odgovor na ovo pitanje bit će posve uputno najprije poći od onoga prijelomnog događaja stoljeća koji je obilježio put Crkve krajem drugoga i pripremio je za ulazak u treće tisućljeće. Danas je gotovo općenito prihvaćena činjenica da je Katolička Crkva svoj suvremeni obrazac ponašanja i djelovanja

u modernom svijetu pronašla i prihvatila na Drugom vatikanskom saboru. Koncil je svojim programom »posadašnjenja« uvjerljivo odgovorio na nagomilane probleme i izazove s kojima se vjernička zajednica suočavala početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća. Pritom je Crkva samu sebe i svoju poruku evanđelja uspjela izreći ne više u zatvaranju prema svijetu i njegovoj osudi nego u kritičkoj otvorenosti i dijalogu s današnjom kulturom. Od tada su se tijekom posljednjih desetljeća doduše pojavila i neka nova pitanja što ih kršćanskoj vjeri nameće moderna kao epohalni pojam duhovnog i društvenog ozračja u svojoj najnovijoj fazi koju proživljavamo. Ona dakako traže i dodatna teološka promišljanja. No, usprkos ovome ograničenju koncilski stil i način iznošenja poruke te ophođenja kako prema svijetu tako i unutar same crkvene zajednice u svojim je temeljnim postavkama, barem kod većine vjernika, s pravom zadobio značajke prokušanog i prihvaćenog obrasca za kršćansko ponašanje i djelovanje u najnovijim uvjetima pluralističkog društva. Taj uspješan susret Crkve i svijeta prakticiran za vrijeme Sabora i posvjedočen u njegovim dokumentima razlog je tako čestog pozivanja na Koncil i opetovanih zahtjeva da se on cjelovito ostvari i dosljedno provodi u životu crkvene zajednice. Pođimo od najnovijeg takvog poziva na svestranu primjenu Koncila upućenog s najviše razine cijeloj Crkvi.

1. Mjerodavnost i aktualnost koncilskog obrasca Crkve

Početak protekle godine papa Ivan Pavao II. uputio je svim vjernicima apostolsko pismo *Novo millenio ineunte* u kojemu sažimlje i ocjenjuje događaje Jubileja,¹ potiče na promišljanje što je Duh Sveti rekao Božjem narodu u godinama proslave kršćanstva, poziva na novi zamah u duhovnoj i pastoralnoj zauzetosti i daje smjernice za djelovanje na početku novoga tisućljeća. Na kraju ovoga dokumenta ponovo potiče mjesne Crkve da provjere kako su prihvatile Koncil. Njegovi tekstovi unatoč vremenskom otklonu, ističe Papa, »ne gube ni svoju vrijednost ni svoj sjaj. Potrebno je da budu čitani na primjeren način, da ih se upozna i usvoji kao stručne i mjerodavne tekstove Učiteljstva.« U Koncilu nam je »bio ponuđen siguran kompas da bi nas usmjerio tijekom hoda u stoljeće u koje ulazimo«.²

Poticaj za dublje, dosljednije i svestranije oživotvorenje Koncila nije zahtjev koji Papa postavlja Crkvi tek u svojem najnovijem obraćanju. Štoviše ta se tema kontinuirano provlači kroz njegove brojne nastupe i dokumente cijeloga pontifikata, a u posljednje vrijeme postala je središnja nakana u pripremi za sam

¹ Pismo je objavljeno 6. siječnja 2001. Usp. hrvatsko izdanje: IVAN PAVAO II., *Novo millenio ineunte -Ulaskom u novo tisućljeće* (dalje NMI), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

² NMI, br. 57.

Veliki jubilej. Drugi vatikanski sabor je nazvan »providnosnim događajem« i »velikom milošću« za Crkvu u 20. stoljeću. Na ovo ključno pitanje kako je Crkva u Hrvatskoj prihvatila Koncil i što poduzima u smjeru njegove dublje primjene, nema jednoznačnog odgovora.³ Dok se, s jedne strane, s najvišeg učiteljskog mjesta izričito ukazuje na neophodnu potrebu proučavanja i poznavanja koncilskih tekstova, naglašava njihova trajna aktualnost i sigurna orijentacija koju nam pružaju, s druge strane, u našoj Crkvi ne zapažamo odgovarajući odjek na ove poticaje, a nema ni poželjnih znakova probuđenog zanimanja za Koncil. Radije bi se moglo reći da postoji neko prikriveno shvaćanje kako on više nije aktualan ni mjerodavan.⁴ Spomenuti opći poziv na proučavanje i usvajanje koncilskih tekstova znači da obnova Crkve očito još uvijek nije izvršena te i nadalje ostaje trajnom i aktualnom crkvenom zadaćom koja se može izvesti samo na tragu koncilskih usmjerenja. Osluškiivati poticaje Duha u tom kontekstu za našu Crkvu znači neprestano se nadahnjivati na cijelom bogatstvu koncilskih poticaja i provoditi zacrtani ekleziološki obrazac da bi se obnovila za duhovni i pastoralni iskorak u novim okolnostima.

Naše polazište da je koncilaska ekleziologija i za sadašnje vrijeme u tranzicijskim prilikama aktualna i mjerodavna oslanja se na spomenute Papine izjave. No, ipak bih mu ovdje pridodao barem kratko obrazloženje. Naime, Drugi vatikanski sabor nije samo najznačajniji crkveni događaj prošloga stoljeća nego i ključno teološko mjesto (*locus theologicus*) za sveukupno promišljanje vjere i za određivanje kršćanskog poslanja u sadašnjemu vremenu. Stoga se svaka rasprava o teološko-crkvenim problemima i svako pastoralno nastojanje oko obnove crkvenoga života mora nužno osvrutati na koncilaska polazišta bilo da ih nastavlja, razvija i dalje produbljuje ili pak ukazuje na njihove jednostranosti, nedosljednosti i zastoje u praktičnoj primjeni. To osobito važi za ekleziologiju. Zato bismo mogli uistinu reći da je stav prema Koncilu, njegovo prihvaćanje i ostvarivanje ili osporavanje, jasan kriterij pomoću kojega i danas možemo raspoznati autentičnu crkvenost.⁵

³ U *Priopćenju s XXII. plenarnog zasjedanja Hrvatske biskupske konferencije* (usp. *IKA*, 2. svibnja 2001, str. 26-27) hrvatski se biskupi, sudeći prema tekstu priopćenja, tek usputno osvrću na Papino apostolsko pismo. Međutim, ono zaslužuje kudikamo veću pozornost u smislu da postane polazišna točka za promišljanje poslanja i djelovanje Crkve sljedećih godina.

⁴ Ipak ima nekih važnih crkvenih inicijativa koje su izrasle iz koncilskih poticaja među kojima mi se osobito značajnim čini osnutak i djelovanje Centara za promicanje socijalnog nauka Crkve u Zagrebu ili pak održavanje Biskupijske sinode u Đakovu. O stanju, bilanci i perspektivama koncilске obnove raspravljalo se, od 25.-27. siječnja 2000., i na Teološko-pastoralnom tečaju u Zagrebu. Usp. *Bogoslovska smotra* 70 (2000), str. 505-950.

⁵ Među većim brojem sustavnih djela o Crkvi koja su nastala početkom devedesetih godina 20. stoljeća valja posebno istaknuti dvije ekleziologije napisane u duhu koncilskog promišljanja Crkve i njezine daljne obnove: M. KEHL, *Die Kirche. Eine katholische Ekklesiologie*, Echter, Würzburg, 1992; J. WERBICK, *Kirche. Ein ekklesiologischer Entwurf für Studium und Praxis*, Herder, 1994. Dijalog i solidarnost kao temeljne značajke koncilijarnog procesa i danas nisu izgubile ništa od svoje aktualnosti i plodnosti u teologiji. Usp. H. HEINZ, *Für eine dialogische Kirche. Leit motive und Zwischentöne*, Neue Stadt München-Zürich-Wien, 1996.

Usto valja naglasiti da je Drugi vatikanski sabor započeo sveobuhvatni proces obnove i posadašnjenje Crkve. Uočio je znakove vremena i tumačio ih u svjetlu evanđelja. Jedno od najznačajnijih težišta u njegovim teološkim raspravama bio je nauk o Crkvi kojoj su posvećena dva ključna saborska dokumenta: Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* koja je usredotočena na bit ili otajstvo Crkve, tj. njezinu unutarnju arhitekturu, dok pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* promišlja odnos Crkve prema izvanjskom svijetu, prema suvremenom društvu, politici, gospodarstvu, kulturi, znanostima i ostalim svjetovnim stvarnostima. U okviru našega promišljanja ponajprije nas zanima koncilsko učenje što je Crkva u sebi, kako ona sebe shvaća i tumači preko svojih najviših predstavnika okupljenih na crkvenom saboru, kojim se jezikom opisuje, kakvim slikama izriče i na koji način doživljava njezina spasenjska stvarnost. Pritom ćemo uočiti ne samo vrlo značajne novosti nego i gotovo neiscrpnu aktualnost i plodnost koncilskih teoloških pristupa pitanju ekleziologije, kako u odnosu na sadržaj tako i na samu koncepciju pojedinih eklezioloških elemenata.

Teološko promišljanje Crkve nije apstraktna i beskorisna spekulacija bez značenja za konkretni život crkvene zajednice i odnose u njoj, kako bi nedovoljno upućeni mogao pomisliti. Teološki modeli pomoću kojih se tumači spasenjska ustanova uvijek se na svoj način odražavaju i utječu na koncepciju njezina ustrojstva, na izvanjsku sliku i pojavnost te na način kako ona ostvaruje svoje poslanje. U svezi s tom činjenicom na Koncilu se pojavljuju novi ili obnovljeni ekleziološki obrasci koji će promijeniti i izvanjski lik Crkve. Jedan od takvih Crkvu tumači pomoću sakramentalnog modela da bi iznio na svjetlo sav naboj i dinamiku koja smjera na to da izvanjski ustroj zajednice vjernika bude što sukladniji njezinom teološkom temelju, preko vidljivog da se iskaže i očituje nevidljivo, preko ljudskog, božansko. On argumentira na sljedeći način: Budući da Božji narod kao ustanova posebne vrste ima sakramentalnu strukturu, njegovoj je duhovnoj stvarnosti nužno potreban odgovarajući društveni ustroj preko kojega će ona djelovati. Prema tome unutarnja crkvena bit i njezina izvanjska pojavnost nisu niti se smiju shvaćati u nekom labavom izvanjskom međusobnom odnosu. Štoviše društveni ustroj crkvene zajednice služi Kristovu duhu kao znak i sredstvo njegova djelovanja u ovome svijetu. Ako je pak institucionalni organizam Crkve manjkav i neprimjeren, on bitno umanjuje njezinu znakovitost i spasenjsku djelotvornost.

Ovaj nam primjer želi pokazati da način kako i kojim se biblijskim usporedbama i teološkim slikama Crkva shvaća i svoje otajstvo izriče, nije nebitan, nego se itekako odražava i na unutarnje odnose, službe i darove i na izvanjsku pojavnost te poslanje u konkretnoj društvenoj stvarnosti. Ako se ipak događa da teološka istina o Božjemu narodu ostaje odveć deklarativna i da premalo vodi njezinoj operativnoj primjeni, onda je Kristova spasenjska zajednica naprosto zakočena u svojoj znakovitosti i djelovanju. Razlog tome može biti u jednostranom i skučenom teološkom shvaćanju onoga što čini Crkvu, ali još više u nedovoljnom

nastojanju samih vjernika i pastira da njezin božanski temelj nađe svoj pravi izraz u odgovarajućoj praksi i strukturama crkvene zajednice. Drugim riječima, ako danas još uvijek nedovoljno poznajemo koncilske ekleziološke predodžbe i ne požurimo da ih na različitim pastoralnim razinama pretačemo u njima prikladne nove strukturne elemente crkvenoga života, naša se Crkva neće moći obnoviti niti će učiniti potreban zamah i pokazati potrebnu zauzetost, da bi bila valjani znak i sredstvo Božjega spasenja u današnjem pluralističkom društvu.

Zato, promišljati konkretno stanje naše Crkve u uvjetima tranzicijske zemlje ponajprije znači kritički ga sagledati i prosuditi u svjetlu koncilske ekleziologije. To pak upućuje na temeljne koncilske vizije Kristove zajednice vjernika. Koncil pak u prvom redu naglašava višedimenzionalnu stvarnost Crkve kao zajednice ljudi od Boga sazvanih, u Kristu okupljenih i Duhom oživljenih. Za nju upotrebljava različite metafore, svjestan da se stvarnost Crkve ne da posve izreći ni jednom od niza postojećih teoloških slika i usporedaba. Njih ne valja shvaćati isključivo i odvojeno jednu od druge, nego ih treba sagledavati u njihovu međusobnom dopunjavanju i korigiranju. No, ipak mi se čini da je osobito važno uočiti koji od ovih pojmova u koncilskom i pokoncilskom razdoblju postaju središnji i vodeći. Te su metafore i analogije dale i daju pečat suvremenoj katoličkoj ekleziologiji. Na Koncilu su se kao dominantne iskristalizirale četiri takve slike.

2. Glavne koncilske slike vodilje o Crkvi

U više saborskih dokumenata i na više se mjesta o Crkvi govori kao o *sakramentu* - *misteriju* (otajstvu) od čega su ipak najvažniji izričaji u konstituciji *Lumen gentium*.⁶ Zapravo cijelo je prvo poglavlje ove konstitucije naslovljeno riječju otajstvo.⁷ Odmah na početku nalazi se spomenuti opis: »A Crkva je u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda.«⁸ Tvrdnja da je Crkva sakrament i to u analognom smislu, smještena je u kristološki kontekst. Jedino je, naime, Krist posrednik između Boga i ljudi, a Crkva je u Kristu sakrament ili znak i sredstvo spasenja. Očito je da su saborski oci željeli istaknuti sakramentalni vid Crkve, njezinu sastavljenost ili ustrojstvo poput sakramenta što je značajna novost u odnosu na tradicionalno teološko shvaćanje. Koncil ovdje upotrebljava patrističko značenje riječi *sacramentum* koji je prijevod biblijskog pojma *mysterion* u značenju

⁶ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Lumen gentium*, dogmatska konstitucija o Crkvi (dalje LG), u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, br. I.9.48.

⁷ Usp. W. KASPER, *Die Kirche als universales Sakrament des Heils*, u: ISTI, *Theologie und Kirche*, Matthias Grünewald Verlag, Mainz, 1987, str. 237-254. Posebno vidi navedenu literaturu.

⁸ LG, br. 1.

transcendentne spasenjske božanske stvarnosti koja se očituje na vidljiv način.⁹ Želi izreći višedimenzionalnu strukturu Crkve, tj. njezinu unutarnju i nevidljivu skrivenu narav koja se ipak očituje u konkretnoj vidljivoj pojavnosti Crkve.¹⁰ Nakana je usporedbe povrh toga da korigira dva jednostrana i manjkava shvaćanja koja zanemaruju ili posve nijeću jednu od tih bitnih njezinih sastavnica. Pod tim se misli s jedne strane na spiritualističko shvaćanje koje zanemaruje vidljivi društveni ustroj Crkve i drži da je prava Crkva u biti nevidljiva duhovna stvarnost (u povijesti je ovo bila česta opasnost). Jednako tako želi se suprotstaviti drugome tzv. sociologističkom shvaćanju Crkve koje ovu ustanovu svodi samo na njezinu izvanjsku pojavnost ili njezin institucionalni organizam. Danas je aktualna ova druga opasnost, ne samo kod onih izvan crkvene zajednice, nego i kod samih vjernika. Pojam sakrament je »osobito prikladan da objasni diferencirani međusobni odnos i razlikovanje vidljive strukture i duhovne biti Crkve«. ¹¹ Božansko i ljudsko je u organizmu Crkve nerazdvojivo povezano i međusobno se prožimlje. *Lumen gentium* uspoređuje odnos tih dviju dimenzija s otajstvom Isusa Krista u kojemu je u jednoj osobi čudesno, nepodijeljeno, nepomiješano i neodvojivo, spojena božanska i ljudska narav.¹²

U prvom poglavlju konstitucije *Lumen gentium* nalazi se usporedba za Crkvu da je ona zajedništvo (*communio, koinonia*).¹³ Tekst najprije opisuje trinitarno podrijetlo božanske spasenjske ustanove kako je nastala iz nauma Oca da spasi ljude, ostvaruje se dolaskom Sina u povijesti i očituje se svijetu izljevom Duha Svetoga. Ta misao završava Ciprijanovom formulacijom: »Tako se cijela Crkva pojavljuje kao 'puk skupljen u jedinstvu Oca i Sina i Duha Svetoga'.«¹⁴ Koncil dakle vidi Crkvu kao trinitarno utemeljenu zajednicu (»puk sabran u jedinstvu Oca, Sina i Duha Svetoga«). Ova njezina trojstvena dimenzija, osobito djelovanje Duha Svetoga, u katoličkoj teologiji posljednjih je stoljeća pala u sjenu.¹⁵ Još od kasnog srednjeg vijeka ustanovljenje Crkve tumačilo se ponajprije kristološki što je i danas prisutno u katekizamskom pitanju: »Kada je Krist ustanovio Crkvu?« Posljedice njezina jednostranog svođenja samo na

⁹ Usp. W. KASPER, *Die Kirche als universales Sakrament des Heils*, str. 244.

¹⁰ Usp. LG, br. 8.

¹¹ W. KASPER, *Die Kirche als universales Sakrament des Heils*, str. 244.

¹² Usp. LG, br. 8.

¹³ O pojmu *communio* kao vodećoj ideji Drugog vatikanskog sabora i njezinu ekumenskom značenju vidi: H. DÖRING, *Die Communio – Ekklesiologie als Grundmodell und Chance der ökumenischen Theologie*, u: J. SCHREINER, K. WITTSTADT (ur.), *Communio sanctorum. Einheit der Christen – Einheit der Kirche*, Festschrift für Bischof Paul-Werner Scheele, Echter, Würzburg, 1988, str. 439-469.

¹⁴ LG, br. 4.

¹⁵ Pneumatološki manjak ili zaboravljenost Duha Svetoga u teologiji i Crkvi 80-ih godina prošloga stoljeća ponovno je aktualizirano u: Y. CONGAR, *Der Heilige Geist*, Herder, Freiburg, 1982. Francusko izdanje je izišlo u tri sveska dvije godine ranije.

Krista, tzv. kristološki redukcionizam, odražavale su se i na sam izvanjski društveni ustroj Katoličke crkve u kojoj je prevladavao hijerarhijski, juridički i centralistički element. Na Koncilu oci su, zahvaljujući dijelom i utjecaju drugih kršćanskih Crkava, došli do novog, produbljenog shvaćanja Crkve kao zajedništva. Ona je djelo i djelotvorni izraz ili »ikona« tj. slika Trojstva.¹⁶ Zato u sebi treba odražavati i njegovati onu raznolikost u zajedništvu kakva je u Troosobnom Bogu: u svojem tijelu, u odnosima među službama, u međusobnim odnosima vjernika Kristova zajednica treba biti vidljivi izraz ljubavi i zajedništva između Oca, Sina i Duha. Jer, ona nije samo rođena iz Trojstva nego u njemu ima i svoj uzor.

Ovako sagledana teološka bit i porijeklo Crkve mora se odražavati na njezin vidljivi društveni ustroj da bi mogla ispuniti svoju svrhu. Ponovno aktualiziranje trinitarne dimenzije nužno traži svoj izraz i u strukturama vjerničke zajednice. Iz temeljne odrednice Crkve kao zajedništva proizlaze bitne i dalekosežne posljedice za odnose u zajednici. To ponajprije znači odustajanje od jednoobraznosti i otvaranje mjesta raznolikosti darova i služba. Vodeća koncilna ideja da je Crkva zajedništvo neprestano daje glavne poticaje i izvor je stalne dinamike, osobito za promjenu sadašnjih neprimjerenih crkvenih struktura i odnosa te zahtijeva izradu i zaživljavanje novih tijela s elementima suradnje, suodgovornosti i suodlučivanja. Ona nam nadalje otkriva novu ulogu i aktivno poslanje vjernika laika u zajednici, baca novo svjetlo na onaj hijerarhijski element i međusobne odnose unutar njega, primjerice na odnos biskupa u kolegiju, episkopata i pape, opće i mjesnih Crkava, općeg svećeništva svih krštenika i ministerijalnog zaređenih svećenika. Jednom riječju ova se slika pokazala osobito plodna u promicanju sinodalnih struktura i kolegijalnih tijela u pokoncilskom vremenu.

Drugi vatikanski sabor daje vidno mjesto biblijskoj usporedbi za Crkvu da je ona tijelo Kristovo.¹⁷ Time ponavlja i aktualizira poznati nauk enciklike *Mystici corporis Christi* (1943.) pape Pia XII. Ova usporedba osobito je prikladna izraziti milosnu povezanost vjernika s Kristom i međusobnu ljubav i solidarnost članova Crkve. No, dok je za Pia XII. slika mističnoga tijela bila najprikladniji izraz za Crkvu, Drugi vatikanski sabor tu ulogu ipak namjenjuje pojmovima *communio* i narod Božji, ne želeći pritom zanemariti ni važne aspekte koje nam aktualiziraju druge usporedbe.

Lako je uočljivo da je u koncilskoj ekleziologiji povrh već spomenutih određenu prednost zadobila slika Crkve kao *naroda Božjega* kojoj je posvećeno cijelo drugo poglavlje konstitucije *Lumen gentium*. Uobičajeno tumačenje i opisivanje

¹⁶ Usp. W. KASPER, Kirche als communio. Überlegungen zur ekklesiologischen Leitidee des II. Vatikanischen Konzils, u: ISTI, *Nav. dj.*, str. 272-289, ovdje 276.

¹⁷ Usp. LG, br. 7.

Crkve dosad je uvijek polazilo od njezine hijerarhije, tj. od organizacijsko-institucionalnog ustrojstva.¹⁸ Koncilsko polazište ima drugi pristup i drugačiji redosljed: Crkvu se vidi ponajprije kao otajstvo, duhovnu stvarnost koja nadmašuje i prelazi sve njezine izvanjske elemente. Iz takvog teološkog promišljanja otvara se pristup drugom poglavlju u čijem je središtu Crkva kao Božji narod, a potom će tek u trećem dijelu biti riječ o hijerarhijskom ustroju ili službama u zajednici. Prije svih razlika s obzirom na zadaće, službe i darove Crkva je ponajprije otajstvo i narod Božji u kojemu svi imaju isto dostojanstvo i između svih postoji temeljna jednakost. Svi kršteni i pomazani Duhom jesu narod Božji, ne u smislu sociološke kategorije naroda nego teološkog pojma novoga naroda sabrana od Boga po Kristu u Duhu Svetomu. Svaki član mesijanske zajednice ima udjela u samom životu Trojedinog Boga. Među svim vjernicima postoji »prava jednakost s obzirom na dostojanstvo i na djelovanje zajedničko svim vjernicima u izgradnji Kristova Tijela.«¹⁹

U narodu Božjem koji obuhvaća sve vjernike Bog svakoga osobno poziva, svaki biva ucijepljen u novu zajednicu spasenja preko sakramenta krštenja te dobiva udio u Kristovoj službi i u poslanju. Ovo udioništvo teologija naziva opće svećeništvo. Jedan je kršćanski poziv, a različiti su darovi i službe. Cjelina vjernika ima nazabludivi osjećaj vjere, *sensus fidei*,²⁰ pomoću kojega iskazuje opće slaganje u stvarima vjere i ćudoređa. Na temelju promišljanja Crkve kao Božjeg naroda laicima se posve mijenja dosadašnji položaj i poslanje, oni od pasivnog objekta postaju subjekti u zajednici, punopravni i odgovorni članovi Crkve pozvani da preuzimaju različite službe i sudjeluju u raznolikim pastoralnim pothvatima i tijelima nastalim u pokoncilskom razdoblju: župnim pastoralnim vijećima, biskupijskim sinodama, u pripremi za sakramente, da budu vjeroučitelji, djelitelji pričesti, župni asistenti ili referenti, itd. Temeljno je pitanje što se razvilo i što je ostvareno iz tih brojnih mogućnosti koje su naznačene i otvorene, koliko je teološka deklarativna istina o Crkvi dublje spoznata i pretočena u crkvenu praksu. Kada će napokon koncilske spoznaje prožimati i nadahnjivati vjerničko ponašanje? Može se bez sumnje reći da je kod nas svijest o novoj zadaći i poslanju vjernika laika da budu punopravni subjekti u crkvenoj zajednici još uvijek nedovoljno razvijena pa zato, uz određene iznimke, nema značajnijeg pomaka u njihovu sudjelovanju u poslanju Crkve.²¹

¹⁸ Usp. H. KRÄTZL, *Im Sprung gehemmt. Was mir nach dem Konzil noch alles fehlt*, Verlag St. Gabriel, Mödling, 1998, str. 47-63. Autor je pomoćni biskup nadbiskupije Beč. Kao mladi svećenik bio je u pratnji kardinala F. Königa na Koncilu i izbliza doživljavao koncilsko otvaranje, duh i polet. U knjizi eseja angažirano propituje što se u tom iskoraku Crkve do sada ostvarilo, a u kojim su pitanjima nastale blokade i zastoji.

¹⁹ LG, br. 32.

²⁰ Usp. LG, br. 20.

²¹ Od spomenutih pastoralnih službi i pothvata laici sudjeluju gotovo jedino kao vjeroučitelji i vjeroučiteljice na planski i sustavan način. Za sva ostala važna područja crkvenog djelovanja nedostaje ozbiljne volje i konkretnih nastojanja da ih se uključi u poslanje. Za razliku od nama sličnih zemalja u Hrvatskoj je tek nedavno uveden trajni dakonat i zaređen prvi oženjeni dakon (usp. *JK4*, 26. rujna 2001, str. 12).

3. Pokoncilski razvoj

Što se događa sa spomenutim koncilskim ekleziološkim idejama u narednom razdoblju i koliko su njihovi obilni teološki poticaji prepoznati te utjecali na stvaranje novoga mentaliteta i novih oblika vjerničke prakse i odnosa. Koncilaska vizija Crkve doživjela je u pokoncilskom razdoblju stanoviti razvoj: neke su vodeće usporedbe dopunjene, produbljene i obogaćene, kod drugih se dogodila određena redukcija jer su se tumačili jednostrano. Došlo je do promjene u teološkim naglascima. Započeti proces posadašnjjenja u međuvremenu je usporen, ako ne i posve zastao. Pojavile su se dvije velikim dijelom suprotstavljene struje glede pitanja kako dalje nastaviti koncilsku obnovu.

Razlog je tome dobrim dijelom što sam Koncil nije pobliže razjasnio spomenute glavne ekleziološke usporedbe niti je sustavno razvio njihovo značenje. Očito koncilski oci nisu bili do kraja svjesni dinamike koju one u sebi kriju i zahtjeva što će iz njih proisteći u odnosu na postojeće strukture i odnose u Crkvi. Vjerojatno onda i nije bilo moguće jasno sagledati praktične posljedice koje će izazvati započeti koncilijarni proces. Uostalom to je prepušteno teolozima da tekstove tumače i potiču njihovu primjenu. Svakako o ovim pitanjima ubrzo su nastale velike rasprave i pravi prijepori, što je znatno usporilo ostvarivanje i oživotvorenje koncilskih spoznaja i smjernica u životu Crkve. Nužna razjašnjenja, produbljivanja i preciziranja u koncilskoj ekleziologiji uslijedit će tek u jednom mukotrpnom procesu tijekom pokoncilskog razdoblja. Stoga nam valja pogledati kako se odvijao taj razvoj koncilске vizije Crkve u kojemu su pojedine jednostrano shvaćene slike i usporedbe dijelom korigirane i dopunjene drugima.

Recepcija Koncila, s obzirom na ekleziologiju, može se pratiti na različite načine. O tome postoji u razdoblju od tri i pol desetljeća gotovo nepregledno mnoštvo teološke literature, kako istraživanja o pojedinačnim ekleziološkim pitanjima tako i cijeli niz pokušaja teoloških sinteza na polju nauko Crkvi. Ovdje nije moguće dati ni površan pregled spomenute problematike. To nadilazi okvire i cilj ovoga razmišljanja i zahtijevalo bi zacijelo dublja i sustavnija proučavanja. Mi ćemo slijediti glavne crte razvoja i dinamike koncilskog nauka o Crkvi te dopuna koje je nauk doživio na primjeru dvaju važnih pokoncilskih dokumenata: *Završni dokument izvanredne biskupske sinode* (1986.) i Apostolsko pismo *Tertio millenio adveniente* za Veliki jubilej (1994.). Osvrnut ćemo se kratko i na već spomenuto najnovije Apostolsko pismo *Novo millenio ineunte* (2001.). Sva se tri dokumenta obraćaju cijeloj Crkvi i osobito žarko pozivaju na dublje oživotvorenje Koncila. U njima je sažet postignut razvoj ekleziološke nauke, uočavamo stanovita razjašnjenja i upozorenja na slabosti, vidljive su promjene u težištima i na kraju se vjernici ohrabruju u naporima da cjelovito provedu

koncilske smjernice kako bi ono što o Kristovoj zajednici vjerujemo, prožimalo i nadahnjivalo naš život.²²

3.1. Dokument izvanredne sinode

Mnogi su očekivali da će Izvanredna biskupska sinoda o provođenju i unapređenju Drugoga vatikanskog sabora potaknuti rješenja nekih aktualnih i nagomilanih pitanja glede strukturnih reformi Crkve.²³ Ona je međutim posebnu pozornost posvetila problemima tumačenja i prihvaćanja Koncila općenito. U svezi s tim pomalo neočekivano je istaknula *communio* - zajedništvo kao središnju ekleziološku ideju vodilju koja je sada na neki način potisnula u *Lumen gentium* dominantni pojam Božjega naroda. »Ekleziologija zajedništva (*communio*) središnja je i temeljna misao u koncilskim dokumentima.«²⁴

Zanimljivo je pratiti kako je na Sinodi došlo do ovoga zaokreta prema Crkvi kao zajednici tako da je ova slika dobila središnje mjesto. Čini se da su se u pitanju obnove Crkve u pokoncilskom razdoblju iskristalizirala tri glavna problemska polja.²⁵ U srednjoeuropskim zemljama postojale su među katolicima snažne tendencije koje su, pozivajući se na koncilsku sliku naroda Božjega, zahtijevale prilagođivanje Crkve demokratskom društvu i njegovu ustroju. Takva shvaćanja našla su izraz u često rabljenom sloganu o demokratizaciji Crkve. Te skupine su potrebnu reformu u Crkvi shvaćale gotovo isključivo kao promjenu crkvenih struktura po uzoru na one suvremenog društva. Pritom je sam pojam naroda Božjega shvaćan izolirano od drugih eklezioloških oznaka. Želeći se suprotstaviti takvim pokušajima biskupi tih zemalja zalagali su se da Sinoda naglasi kako prava obnova Crkve počinje ponajprije iznutra, obraćenjem srca Bogu svakog pojedinog vjernika. Zato su se zauzimali da se istakne nevidljiva dimenzija Crkve kao misterija i njezino podrijetlo od Boga.

Druga skupina, koju su uglavnom činili biskupi iz zemalja engleskog govornog područja, na Sinodi je iznijela kao glavni problem zastoj u razvoju kolegijalnih i sinodalnih struktura te u ostvarivanju odgovornog sudjelovanja laika u Crkvi. Zato su tražili da se jače istakne Crkva kao zajedništvo (*communio*) što bi teološki razbilo zapreke i otpore razvoju unutarcrkvenih struktura primjerenih modernome vremenu. Najzad, skupina biskupa iz trećeg svijeta, nastavljaajući na

²² U sljedećem pregledu pokoncilske ekleziologije oslanjamo se na članak koji je o ovoj problematici nedavno objavio: H. J. POTTMEYER, Die Verwirklichung des 2. Vatikanischen Konzils. Zentrales Anliegen des Großen Jubiläums 2000, u: *Internationale katholische Zeitschrift - Communio* 30 (2001), str. 251-260. Riječ je o referatu što ga je autor održao na Međunarodnom kongresu u Rimu u okviru proslave Velikog jubileja o temi »Ostvarivanje 2. vatikanskog sabora«.

²³ DRUGA IZVANREDNA BISKUPSKA SINODA, *Završni dokument* (dalje ZD), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.

²⁴ ZD, br. II, C 1.

²⁵ Usp. H. J. POTTMEYER, *Nav. čl.*, str. 255.

ideje teologije oslobođenja, zahtijevala je da se snažnije naglasi opredjeljenje Crkve za siromašne (solidarnost). Ova tri glavna zahtjeva, dvadeset godina nakon Koncila, čini se da dobro oslikavaju ondašnju eklezijalnu problematiku u Katoličkoj Crkvi. Završni dokument trebao je od njih napraviti sintezu koja bi uključivala sva tri temeljna vida Crkve: da je ona otajstvo (*mysterion*), zajedništvo (*communio*) te da stvara solidarnost.

Sinodalni dokument u prvom svom dijelu prihvaća ideje i predodžbe prve skupine te ističe da je Crkva otajstvo; ona je u Kristu znak i sredstvo, posrednica Božje ponude spasenja svijetu. Ta eklezijalna dimenzija bitni je sastavni dio koncilske nauke o Crkvi. No, ona je najslabije prodrla u svijest vjernika. Može se reći da je u tome glavni razlog slabosti pokoncilске obnove Crkve, na što su neki teolozi otpočetka upozoravali.²⁶ Zacijelo ovdje smo dotakli, kako mi se čini, i današnji temeljni eklezijalni problem. U svojoj neupitnoj otvorenosti prema modernome svijetu, njegovim nadama i radostima, tjeskobama i problemima, Crkva mora budno paziti da ne izgubi svoj jasan profil i ne sklizne u nekritičke prilagodbe nego da bude sposobna oduprijeti se duhu vremena. Svi su vjernici pozvani da uočavaju znakove vremena - da osluškuju poticaje Duha, kako Papa voli reći - i na njih daju primjerene odgovore svjedočanstvom vjere. Došlo je vrijeme da laici iziđu iz svoje pasivnosti i preuzmu poslanje i odgovornost, da svjedoče evanđelje i sudjeluju u izgradnji ovoga svijeta, unoseći u nj evanđeoske vrednote. Crkva je svjesna da se mora utjeloviti i »postati kvasac svijeta«, i sredstvo spasenja.

No, otvorenost prema svijetu uvijek sa sobom nosi i problem ugroženosti i obrane vlastitoga identiteta. S jedne strane, kako zaključuje Karl Lehmann, danas moramo još bolje znati »da je u pluralističkom društvu, osim spremnosti na razgovor i toleranciju, nužno označiti svoje vlastito prepoznatljivo stajalište, ne bojati se biti različit od drugih, ne skrivati se niti se na kriv način prilagođavati.«²⁷ S druge strane dobro uočava H. U. von Balthasar: »Otvaranjem prema svijetu, aggiornamento, širenjem obzora, prevođenjem kršćanskog na razumljivi jezik današnjega svijeta učinjena je samo polovica (stvari). Druga polovica je barem jednako tako važna. Jedino promišljanje samoga kršćanskoga, bistrenje, produbljivanje, centriranje njegove ideje čini nas sposobnima da ga vjerodostojno zastupamo, izaravamo, prevodimo... Tko hoće više akcije, treba bolje kontemplacije, tko hoće više oblikovati (prožimati) mora dublje osluškiivati i moliti.«²⁸ Zato se s pravom može reći da tematizirano otajstvo Crkve u završnom

²⁶ Jedan od najoštromnijih teologa koji je kritički pratio pokoncilsku raspravu i upozoravao na nejasnoće i jednostranosti bio je Hans Urs von Balthasar. Usp. H. U. von BALTHASAR, *Cordula oder der Ernstfall*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1967; ISTI, *Klarstellungen. Zur Prüfung der Geister*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1978.

²⁷ K. LEHMANN, *Es ist Zeit an Gott zu denken. Ein Gespräch mit Jürgen Hoeren*, Herder, Freiburg, 2000, str. 18.

²⁸ H. HOPING, Der Kampf um die "Gestalt des Katholischen". Theologische Kritik in den Schriften Hans Urs von Balthasars, u: *Internationale katholische Zeitschrift - Communio* 30 (2001), str. 376-392, ovdje 381.

dokumentu sinode ponajprije želi pastoralnoj praksi i svjedočenju vjere ukazati na njihov pravi temelj i očuvati ih od zastranjenja i razvodnjavanja. Naglašavanje otajstva ima zadaću, kako smo vidjeli, da očuva kršćansku praksu od stramputica te da ne stoji u suprotnosti sa zahtjevom za reformom ustroja Crkve i sa sadašnjim društvom kao što tvrdi Potmeyer.²⁹

No, u središtu sinodalnog dokumenta je, bez sumnje, Crkva kao zajedništvo. Pojam *communio* je složen i slojevit. Temeljno mu je značenje zajedništvo vjernika s Bogom po Isusu Kristu u Duhu Svetomu. Ono se ostvaruje po riječi Božjoj i sakramentima osobito u euharistiji. Iz toga darovanog zajedništva proizlazi jedinstvo vjernika međusobno u tijelu Crkve. »Ekleziologija zajedništva temelj je poretka u Crkvi, a napose pravilnog suodnosa između jedinstva i mnogoobličnosti u Crkvi«,³⁰ veli se u tekstu. Ovim je nedvosmisleno izraženo teološko načelo za legitimnu raznolikost u Crkvi. Ono omogućuje da se u novom svjetlu vide i oblikuju odnosi između pojedinačne i opće Crkve - kako ih je već izrekla konstitucija *Lumen gentium* - opća se nalazi u pojedinačnim Crkvama, one su oblikovane na sliku opće.³¹ Spomenuto načelo osnažuje potrebu i korisnost biskupskih konferencija. *Communio* se nadalje ističe kao temelj kolegijalnosti a kolegijalni duh kao duša suradnje i odnosa između biskupa. Crkva koja se temelji na zajedništvu i vodi duhom zajedništva mora u tom svjetlu promišljati odnose između službi i darova, Papina primata i kolegija biskupa; ona je počela ostvarivati različite oblike suodgovornosti i uspostavljati tijela kolegijalnosti, jer je uočila da se ne može pravo ostvariti bez sudjelovanja i suodgovornosti svih vjernika. »Budući da je Crkva zajedništvo, na svim se njezinim stupnjevima treba ostvariti sudjelovanje i suodgovornost.«³² »Crkva kao zajedništvo jest sakrament za spasenja svijeta.«³³ Ovim se naznačuju pitanja koja proizlaze iz pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* i pruža teološko načelo za problem inkulturacije. Moguće je, naime, uskladiti raznolikost i jedinstvo, jer u susretu s drugim kulturama Crkva ništa što je dobro i pozitivno iz njihove baštine ne oduzima niti ga zatire, nego te elemente duhom evanđelja oplemenjuje, pročišćava i uzdiže na višu razinu. U tom svjetlu pristupa se inkulturaciji i dijalogu s drugim religijama, ističe se opredjeljenje za siromašne, braneci i štiteći prava svake ljudske osobe. Crkva je s Drugim vatikanskim saborom postala u znatnoj mjeri svjesnija svojega poslanja ugroženima i zapostavljenima. Te spoznaje otkrivaju se iz promišljanja njezine sakramentalne strukture. Kršćansko poslanje svijetu, »premda je duhovno, uključuje i promicanje čovjeka i na vremenitu području.«³⁴

²⁹ Usp. H. J. POTTMEYER, *Nav. čl.*, str. 256.

³⁰ ZD, br. II, C 1.

³¹ Usp. LG, br. 23.

³² ZD, br. II, C 6.

³³ ZD, br. II, D 1.

³⁴ ZD, br. II, D 6.

Communio ekleziologija, koja se razvila iz Koncila, postala je glavna slika za Crkvu i preuzela je ključnu ulogu u katoličkoj ekleziologiji. Ona je sada potisnula vid Crkve kao naroda Božjega te integrirala neke njezine sadržaje i nakane. No, model Crkve kao zajedništva još uvijek je ostao pretežito na razini teološkog nacrtu i premalo zaživio u pastoralnoj stvarnosti, zapravo više je program i zadaća da se koncilski impulsi potpunije provode u život vjerničke zajednice. Premda zajedništvo »izražava srž otajstva Crkve«, i ova je teološka slika bila izložena kritici, i nije mogla izbjeći opasnosti od nekih jednostranih tendencija, jer očito nije integrirana zajedno s drugim pojmovima o Crkvi. Na to je reagirao Zbor za nauk vjere u tekstu o nekim aspektima Crkve kao zajedništva iz godine 1992.³⁵ Da bi pojam zajedništvo, koji vrlo dobro izražava srž otajstva Crkve, zaista mogao odigrati ključnu ulogu u obnovi katoličke ekleziologije, dokument teološki dublje promišlja otajstvenu stvarnost Crkve kao zajedništva i posebno se suprotstavlja tendencijama koje zagovaraju veće značenje mjesnih Crkava u odnosu na opću, što su neki protumačili kao jačanje crkvenog centralizma. Na istu problematiku ukazat će i Papa u svojem pismu *Nadolaskom trećeg tisućljeća*.³⁶ Ipak su nastavljena kritička promišljanja pojma *communio* osobito glede njegovih posljedica za shvaćanje odnosa između crkvenih službi pri čemu valja spomenuti pitanje biskupske službe o kojoj je nakon Koncila prvi put raspravljala i sinoda biskupa u Rimu.³⁷ Isto tako je i sam Papa, čini se nadahnut *communio* ekleziologijom, pozvao na novo promišljanje Petrove službe što je pozitivno prihvaćena i u ekumenskim krugovima.³⁸

3.2. Nadolaskom trećeg tisućljeća

Apostolskim pismom iz godine 1994. papa Ivan Pavao II. ponajprije potiče na obnovu i ispit savjesti te daje smjernice za pripremu proslave Velikog jubileja. Njegov tekst se, međutim, snažno izdiže iznad pukog prigodnog obraćanja vjernicima, jer očito pokazuje značajne učiteljske namjere i kvalitete usmjerujući dosadašnji teološki razvitak i dajući mu nove naglaske na tragu koncilske vizije.

³⁵ Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, Kirche als Communio. Ein Dokument der Glaubens-kongregation. u: *Herder Korrespondenz* 46 (1992), str. 319-323. Tekst teološki produbljuje neke vidove pojma zajedništva i suprotstavlja se tendencijama koje zastupaju veće značenje mjesnih Crkava, u odnosu na opću, izostrava konstitutivno značenje Petrove službe za katoličko shvaćanje Crkve (treća točka) i za katoličku poziciju u ekumenskom dijalogu (četvrta i peta točka).

³⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Tertio millennio adveniente* (dalje TMA), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, br. 36.

³⁷ Deseta redovita Sinoda biskupa održana je u listopadu 2001. o temi "Biskup služitelj Evanđelja Isusa Krista za nadu svijeta".

³⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Ut unum sint - Da budu jedno*. O ekumenskom nastojanju, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995. Ova je enciklika potaknula živu ekumensku raspravu o Petrovoj službi i njezinu vršenju. Ovdje spominjemo samo dvije zanimljive knjige s katoličke strane: J. R. QUINN, *Die Reform des Papsttums, Quaestiones disputatae* Nr. 188 (prijevod s američkog izvornika), Herder, Freiburg, 2001, te ekumenski vid rasprave o papinoj službi: S. HELL, L. LIES (ur.), *Papstamt. Hoffnung.Chance, Argernis. Ökumenische Diskussion in einer globalisierten Welt*, Tyrolia, Innsbruck, 2000.

Zato nije čudo da Koncil u ovome dokumentu dobiva izuzeto važno mjesto. Papa ga naziva »providnosni događaj s kojim je Crkva započela skorašnju pripremu Jubileja,« te ističe posebnost Drugog vatikanskoga sabora za razliku od svih prethodnih dosadašnjih koncila, a to je »usredotočenost na otajstvo Krista i njegove Crkve i ujedno otvorenost svijetu«. ³⁹ U tom smislu on označava novu epohu u životu Crkve i uvodi novi ton izražavanja u iznošenju sadržaja. Ovo je njego-va posebnost i prepoznatljivost po kojima je trajno mjerodavan i aktualan.

Prebivši da je Koncil nezaobilazan i u svojoj specifičnosti bitan za poslanje Crkve u našem vremenu, ovdje su široko zastupljene teme vezane uz koncilsku ekleziologiju. U tekstu susrećemo neke od koncilskih metafora za Crkvu preuzete iz konstitucije *Lumen gentium*, Crkva kao »Božji narod«, ⁴⁰ Crkva kao sakrament, tj. znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga Kristovog roda, ⁴¹ »ekleziologija zajedništva«. ⁴² No ni jedna od njih ne dobiva prvobitnu prednost. ⁴³ Prebivši po onome što se u međuvremenu u Crkvi razvilo i nastalo dokument bilježi da su iz dosadašnjeg koncilskog procesa proizašla tri značajna ploda: prvo, iz vizije Drugog vatikanskog sabora razvio se koncilijarni i sinodalni proces s kojim je otpočela uspostava sinodalnih tijela na različitim razinama pojedinačnih i opće Crkve, premda njihovo djelovanje još nema posve usao status niti njihove odluke ili zaključci imaju potrebitu težinu; drugo, na svim razinama u Crkvi se budi nova svijest poslanja; treće, u narodu Božjem razbudi se svijest da on ima udjela u Kristovu poslanju i odgovornost za njegovo vršenje. ⁴⁴

3.1.1 Pneumatološka dimenzija

Nove crkvene teme u Apostolskom pismu nisu s obzirom na Koncil posve nove. No Papa ih sada u okviru priprema za Jubilej snažno produbljuje, razvija i ukazuje na njihovu važnost. To je prije svega svijest prisutnosti Duha unutar zajednice Kristovih vjernika ili pneumatološka dimenzija Crkve te poziv vjernicima »da otvore srca sugestijama Duha«. ⁴⁵ Duh Sveti je sudjelovao, ne samo pri nastanku Crkve, nego on i danas trajno uprisutnjuje djelo Isusa Krista, njemu nas sudjeluje, čini nas novim stvorenjima, ujedinjuje sve vjernike, daje raznolike darove i snagu za svjedočenje Krista u ovome svijetu. Zato treba, dakle, »pobuditi posebnu osjetljivost za sve ono što Duh poručuje Crkvi i crkvama (usp. Otk 2,7ss)

³⁹ Otk 2, str. 18.

⁴⁰ Otk 2, str. 21.

⁴¹ Otk 2, str. 32.

⁴² Otk 2, str. 36.

⁴³ Otk 2, str. 36. H. J. POTTMEYER, *Nav. čl.*, str. 252.

⁴⁴ Otk 2, str. 21.

⁴⁵ Papa Ivan Pavao II. objavio je već 1986. godine encikliku o Duhu Svetomu. Usp. IVAN PAVAO II., *Dominum et Evangelium - Gospodina i Životvorca*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

kao i pojedinim osobama preko karizmi za služenje čitavoj zajednici.«⁴⁶ Osobito u Godini Duha Svetoga mora nam biti primarna zadaća »ponovno otkriće prisutnosti i djelovanje duha, koji u Crkvi djeluje bilo sakramentalno, iznad svega po Potvrdi, bilo po mnogostrukim darovima, zadacima i službama koje je on podigao za njezino dobro.«⁴⁷

Otvorenost Duhu, zamjećivanje njegovih znakova na crkvenom i svjetovnom području, pouzdanje u prisutnog Duha u Crkvi na tragu je Drugog vatikanskog sabora i konstitucije *Gaudium et spes*. No govor o Duhu sada je ovdje znatno konkretniji. Na crkvenome području primjerice Papa vidi znak djelovanja Duha u prihvaćanju karizmi, promicanju laikata, naporima oko jedinstva kršćana, dijalogu s religijama i suvremenom kulturom. Zatvaranje ili suprotstavljanje ovim težnjama te malodušnost značilo bi zatvaranje Duhu Božjemu i njegovim poticajima. Postignuća na društvenom i socijalnom području znakovi su također djelovanja Duha: »napredak ostvaren na polju znanosti, tehnike i nadasve u službi ljudskog života, življi osjećaj odgovornosti u odnosu na okoliš, naponi za uspostavu mira i pravde gdje god su ugroženi, želja za pomirenjem i solidarnošću među različitim narodima.«⁴⁸ Duh je onaj koji potiče izgradnju kraljevstva Božjega, on je »glavni djelatnik nove evangelizacije.«⁴⁹

Znakovi i snaga Duha u Crkvi očituje se napose u tako brojnim mučenicima našega vremena. Njihovo svjedočanstvo vjere poticaj je Crkvi i znak je moćne prisutnosti otkupitelja i Duha. Mnoge od njih sam je Papa proglasio blaženima ili svetima i potaknuo izradu martirologija.⁵⁰ Još odlučnije nego u koncilskim tekstovima sada je naglašena »povlaštena opcija za siromahe i emarginirane« po primjeru samoga Isusa.⁵¹

U duhovskoj viziji Crkve što prožima ovaj dokument istaknuto mjesto dobiva poziv na ispit savjesti i čišćenje pamćenja zbog grijeha i propusta sinova i kćeri Crkve u prošlosti. Već je Koncil, premda dosta općenito, priznao sukrivnju kršćana za zla u povijesti i njihovu suodgovornost za nastajanje modernoga ateizma.⁵² No sada Papa vrlo konkretno imenuje cijele skupine grijeha i propusta. Ispit savjesti dostiže svoj vrhunac u javno izrečenoj molbi za oprostjenje u godini Velikog jubileja, ali i poslije; prilikom svojih pastirskih pohoda Ivan Pavao II. tražio je oprostjenje za zla i nepravde koje su nekoć počinili pripadnici Katoličke

⁴⁶ TMA, br. 23.

⁴⁷ TMA, br. 45.

⁴⁸ TMA, br. 46.

⁴⁹ TMA, br. 45.

⁵⁰ Usp. TMA, br. 37.

⁵¹ Usp. TMA, br. 51.

⁵² Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Gaudium et spes*, pastoralna konstitucija o Crkvi o suvremenom svijetu (dalje GS), u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, br. 19.

Crkve.⁵³ Jedna od točaka za ispit savjesti odnosi se na provođenje u život koncilske *communio ekleziologije*: »Učvršćuje li se, u općoj Crkvi i onim posebnim, ekleziologija zajedništva Konstitucije *Lumen gentium*, dajući prostora karizmama, službama, različitim oblicima sudjelovanja Naroda Božjega, bez pripuštanja nekom demokracizmu i određenom sociologizmu, koji ne poštuju katoličku viziju Crkve i autentičan duh Drugog vatikanskog sabora?«⁵⁴ Pitanje, koliko se učvršćuje ekleziologija zajedništva, ni danas nije izgubilo ništa od svoje važnosti i hitnosti.

Kao crvena nit dokumentom se provlači poziv svim članovima naroda Božjega da prodube vjeru i svijest svoje odgovornosti za Crkvu te za sudjelovanje u njezinu poslanju.⁵⁵ Svaki pojedini vjernik treba oslušivati poticaje Duha kako u odnosu na darove i službe tako i glede suradnje u raznolikim oblicima crkvenog poslanja da svi daju svjedočanstvo vjere u svijetu. Zajedništvo se u Crkvi ne može ostvariti ako što veći broj vjernika svjesno ne postanu odgovorni subjekti, tj. ako ne prihvate svoje poslanje primljeno u krštenju i potvrdi, ne otkriju svoje osobne darove i ne sudjeluju u poslanju cijele Crkve. To zahtijeva poznavanje svoje vjere, osjetljivost za glas Duha i ljubav prema Crkvi u njezinu božanskom otajstvu. Bez zajedništva s troosobnim Bogom, nitko ne može biti subjekt zajednice vjernika.⁵⁶

3.2.2. Učvršćenje identiteta i izgradnja zajedništva

Apostolsko pismo *Ulaskom u novo tisućljeće*, treći je relevantni učiteljski tekst. On na temelju iskustva i plodova Jubileja te na tragu do sada postignute teološke i crkvene obnove izvodi pastoralne smjernice i prioritetne zadaće Crkve za naredno razdoblje. Nakana mu je sačuvati i osnažiti novi zamah u kršćanskom životu kako se očitovao u godinama proslave Jubileja kršćanstva. Zato daje pastoralne smjernice i označava prioritete koje ovdje možemo tek nabrojiti.⁵⁷ To su ponajprije bitni elementi za učvršćivanje kršćanskog identiteta i rast u vjeri: svetost kao perspektiva pastoralnog hoda (»kao visoko mjerilo redovitoga kršćanskog života«), molitva kao pedagogija svetosti, nedjeljna euharistija (srce nedjelje jest sudjelovanje na euharistiji), sakrament pomirenja, primat milosti u pastoralnom i duhovnom djelovanju, slušanje Riječi i navještaj Riječi. Drugo

⁵³ Usp. L. ACCATTOLI, *Kad Papa moli za oprostjenje. Svi mea culpa Ivana Pavla II.*, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000; INTERNATIONALE THEOLOGISCHE KOMMISSION, *Erinnern und versöhnen. Die Kirche und die Verfehlungen in ihrer Vergangenheit*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 2000. Zbor za nauk vjere je u svojoj izjavi službeno opozvao osudu Antonia Rosminia, talijanskog katoličkog teologa iz prošloga stoljeća. Usp. K. H. MENKE, *Lehramtliche Selbstkorrektur. Zur Rehabilitierung von Antonio Rosmini*, u: *Herder Korrespondenz* 55 (2001), str. 457-460.

⁵⁴ TMA, br. 36.

⁵⁵ Usp. TMA, br. 18.42; H. J. POTTMEYER, *Nav. čl.*, str. 254.

⁵⁶ Usp. H. J. POTTMEYER, *Nav. čl.*, str. 254.

⁵⁷ Usp. NMI, br. 29-41.

veliko polje kršćanske zauzetosti odnosi se na područje zajedništva koje čini samu bit Crkve. Papa razvija ovu temu na više razina i u nekoliko smjerova i time ide korak dalje u izgradnji i oživotvorenju *communio* ekleziologije. Evo kako u svezi s tim postavlja zadaće najprije unutarcrkveno: napraviti od Crkve dom i školu zajedništva, promicati duhovnost zajedništva, razvijati ozračje za službe i tijela zajedništva, pružiti prostor darovima Duha (duhovnim zvanjima, suradnji laika, različitim udruživanjima, obitelji). Zbog svoje univerzalnosti Crkva je usmjerena i na one izvan njezina vidljiva ustrojstva pa se životno zauzima za promicanje zajedništva u prvom redu na području ekumenizma.

Iz unutarcrkvenog zajedništva izrasta ljubav prema svakom čovjeku, osobito siromašnima, osjetljivost za ekološku ugroženost, za problem mira i poštivanje ljudskih prava. Ljubav je pak znak zajedništva. Na tragu Drugog vatikanskog sabora potvrđuje dijalog i otvorenost kao trajno opredjeljenje u odnosu prema drugim religijama ne zanemarujući misijsku dužnost, dijalog s filozofijama i kulturama. Ukratko, ovaj je dokument prvorazredne važnosti i trebao bi postati polaznom točkom za svako daljnje promišljanje zadaća i pastoralnih težišta tijekom sljedećih godina, osobito glede potpunijeg ostvarivanja Crkve u dimenziji zajedništva.

4. Završni osvrt i nekoliko teza

Vratimo se početnom pitanju kakav nam je ekleziološki obrazac potreban danas u ozračju pluralističkog društva i moderne demokracije i pokušajmo iz dosada rečenoga izvući nekoliko njegovih bitnih elemenata. U svojem izlaganju ograničio sam se na zadaću prepoznavanja i objedinjavanja glavnih dimenzija suvremene ekleziologije, dok sam aktualni društveni kontekst pretpostavio kao poznat, jer je o njemu bilo govora u drugim izlaganjima. Pošao sam od tvrdnje koja je uvodno obrazložena da je koncilsko shvaćanje Crkve i danas mjerodavno. Zatim sam ukazao da tadašnje vodeće ekleziološke predodžbe nisu bile teološki dovoljno razrađene niti osvjetljene u njihovu međusobnu prožimanju i dopunjavanju. To je izazvalo i rasprave u pokoncilskom razdoblju u kojima su postignute pojedine precizacije, razrade, korekture i novi naglasci slike o Crkvi o čemu svjedoče spomenuti dokumenti koje smo iščitavali i raščlanjivali. U njima je utvrđivano postignuto, davani su naglasci i usmjerenja za daljnji tijek eklezioloških razmišljanja što je nastavio i treći najnoviji dokument *Ulaskom u novo tisućljeće*. Spomenute nove teološke slike za Crkvu nisu neutralne u odnosu na njezino ustrojstvo i praksu. Obnovljeno shvaćanje Crkve teži da nađe svoj izraz u novim unutarcrkvenim sinodalnim i kolegijalnim tijelima i odnosima te prilagođenom stavu prema svijetu da bi izvanjska slika Crkve bila primjerena njezinoj duhovnoj biti. Teološke spoznaje nisu svrha same sebi, nego stoje u službi crkvene zajednice i vode produbljenju

zajedništva vjernika koje opet potiče na zauzetu ljubav i autentično svjedočenje vjere. Temeljne odrednice i nakane pokoncilskog modela Crkve do kojeg smo došli, služe nam sada kao mjerodavno uporište, kako bismo pokazali smjer kojega se treba držati. Osluškujući što Duh poručuje našoj Crkvi valja nam zatim pokazati gdje se danas nalaze crkvena zaostajanja a koje su njezine povlaštene zadaće.

Cjelokupno promišljanje o Crkvi s pravom se usredotočilo na tri njezina središnja elementa: ona je otajstvo (misterij), zajedništvo (communio) i potiče na ljubav (solidarnost). Ove tri značajke stoje u međusobnoj ovisnosti i prožimlju tako da se zanemarivanje jedne od njih negativno odražava na cijelu crkvenu stvarnost. No, ipak je temelj Crkve njezino podrijetlo od Troosobnog Boga, ona izvire iz njegove ljubavi i spasenjske volje da pozove čovjeka u zajedništvo. Na taj svoj normativni početak ona se uvijek iznova treba vraćati da bi se na njemu nadahnjivala, njega odražavala i svjedočila. Danas je iz nekoliko razloga osobito važno produbljenje toga otajstvenog vida Crkve. Ponajprije zbog toga što je, kako smo spomenuli, upravo ova dimenzija najslabije zaživjela u pokoncilskom razdoblju. Da bi se mogla što više otvoriti ovome svijetu, vršiti svoju služiteljsku zadaću, a pritom ne podleći nekritičkim prilagodabama duhu vremena, mora čvrsto biti ukorijenjena u iskustvu Božje prisutnosti. Crkva je pozvana da bude mjesto i zajednica iskustva misterija. Njoj je osobito danas potrebna koncentracija na iskustvo Boga i središnje sadržaje vjere da bi u sekulariziranom pluralističkom svijetu s poplavom raznolikih ponuda smisla mogla biti valjan znak i sredstvo njegove ljubavi. S obzirom na i kod nas sve zamjetnije tendencije razvodnjavanja vjerskih sadržaja, izbor kršćanstva, slabljenja vjere općenito, to mi se čini prvom i glavnim crkvenom zadaćom.

Kršćanin je onaj koji ima iskustvo vjere.⁵⁸ Vjerniku je u Crkvi njegova vjera posredovana preko drugih osoba i struktura. No on isto tako ne može biti vjernik u punom smislu bez svojega neposrednog odnosa s Isusom Kristom da bi iz toga osobnog vjerskog iskustva izraslo njegovo duhovno razumijevanje sebe samoga, cjelokupnog svog života i sve stvarnosti. Odnos prema Bogu se personalizira i utjelovljuje, razvija i jača svaki put kad crkvena zajednica u liturgijskim činima slavi tajne vjere. Postati kršćaninom, spoznati da me Bog u Isusu Kristu prihvaća i ljubi, a njegov Duh Sveti oživljuje i vodi, čin je susreta i osobnog obraćenja.⁵⁹ Sociolog F. X. Kaufmann zapaža kako je prenošenje kršćanske vjere velikim dijelom izgubilo potporu kulturalnih i svjetovnih elemenata te se vjera mora mnogo snažnije nego prije iskazivati u svojim središnjim elementima. To je razlog da se danas teško ostaje kršćaninom silom navike kao nekada, jer i ostati

⁵⁸ Ovu je istinu izrekao Karl Rahner u svojoj poznatoj formulaciji čiji se kraći oblik često navodi: "Kršćanin sutrašnjice bit će 'mistik', onaj koji je nešto 'iskusio', ili ga neće biti." Usp. K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, sv. VII, Benzinger Verlag, Einsiedeln, 1971, str. 22; K. LEHMANN, *Nav. dj.*, str. 161-164.

⁵⁹ F. VERONE, *Nevolje s odsutnim Bogom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998, str. 13-37.

vjernikom zahtijeva čin osobnog obraćenja.⁶⁰ Zato valja puno snažnije posvetiti pažnju samom uvođenju u vjersko iskustvo nudeći aktivnosti u kojima se doživljava zajedništvo, sudjeluje u karitativnim ili socijalnim pothvatima i otkriva rješenja za ljudske probleme.

Bit Crkve je zajedništvo ljudi s Bogom i među sobom. Ona je tek onda uistinu narod Božji u pravom smislu ako svaki njezin pripadnik upozna svoj kršćanski poziv i preuzme odgovornost da vrši svoje vjerničko poslanje. Stoga je prioriteta zadaća na koju teolog uvijek iznova na tragu Koncila i svih pokoncilskih promišljanja mora požurivati: treba nužno poraditi na tome da svaki vjernik postane odgovoran subjekt u Crkvi. Valja nam poraditi na zaživljavanju struktura suradnje, odlučivanja i sinodalnih tijela koja će omogućiti ostvarivanje zajedništva na svim razinama. Svjestan sam poteškoća na koje ćemo pritom naići ne samo zbog sporosti i tromosti ponekih crkvenih institucija, nego i zbog shvaćanja Crkve kod ne malog broja njezinih članova koji radije »s Crkvom ostaju povezani, ali bez obveze«.⁶¹

Vidjeli smo kako počevši od Drugoga vatikanskog sabora postupno raste svijest i izostrava se osjetljivost kršćana za socijalne probleme. Danas je ta svijest jasno izražava u temeljnom opredjeljenju Crkve za siromašne, rubne, socijalno ugrožene i obespravljene. Znak prave vjere je djelotvorna ljubav. Tko uroni u Krista, taj izranja kod bližnjega (Zulehner). Ako je Crkva znak i sredstvo najtješnjeg sjedinjenja ljudi s Bogom i jedinstva cijelog ljudskog roda, onda zajedništvo s Kristom nužno vodi u konkretnu solidarnost i djelotvornu ljubavi osobito prema onima najmanjima. Dobro je da djeluje Centar za socijalni nauk Crkve i da razvija svijest odgovornosti i solidarnosti. No kako je sa osobnom spremnošću svakoga pojedinog od nas da s potrebnima u svojoj sredini i u svojim zajednicama, dijelimo od onoga što imamo? Valja se također zapitati jesu li se dovoljno razvili i koliko su organizirani različiti oblici naše kršćanske solidarnosti i pomoći. Odgovornost svih nas je golema, jer na tako iskazanoj ljubavi ili njezinu nedostatku provjerava se i mjeri vjerodostojnost naše crkvenosti i svjedočenja evanđelja. Treba na kraju imati na umu da je kršćanska vjera uvijek bila osporavana i nije joj pretkazivan uspjeh. Crkva živi iz vjere i nade u Krista raspetoga i uskrsloga, on se neopozivo vezao uz svoju zajednicu i postavio je da bude klica i kvasac Božjega kraljevstva u ovome svijetu. Zato ona ustraje u pouzdanju u njegovu pomoć i moćnu Božju prisutnost. Iz toga proizlazi njezina sposobnost da se uvijek iznova rađa i obnavlja i danas u nesigurnoj budućnosti.⁶²

⁶⁰ F. X. KAUFMANN, *Wie überlebt das Christentum?*, Verlag Herder, Freiburg, 2000, str. 135-136.

⁶¹ "Denn man zieht es vor, mit der Kirche lieber 'ohne Bindung in Verbindung' zu bleiben (M. Bongardt). Drugi je slogan "Kirche – ja, Gemeinde – nein" (Crkva – da, župna zajednica – ne). Usp. M. KEHL, *Kirche und Orden in der Kultur der Moderne*, u: *Geist und Leben* 74 (2001), str. 180-192, ovdje 181.

⁶² Usp. F. X. KAUFMANN, *Nav. dj.*, str. 144.

ECCLESIOLOGY IN THE AMBIENCE OF MODERN DEMOCRACY

Summary

Studying some texts from the period after the Council, we have come to a conclusion that the main features of the Council ecclesiology can still be applied. We concluded this after the analysis of the development of the most outstanding images of the Church in our society during the last decades. The analysis shows that the theological reflections and metaphors used to express the reality of salvific community are not irrelevant for its manifestation, structures and inner relations. The basic problem consists in the unsatisfactory knowledge of the Council concepts of the Church, as well as in the slow and insufficient incorporation of the theological essence into adequate ecclesiastic bodies for cooperation and mutual responsibility. If we judge our state of conscience when it comes to the Church and our religious life, we can easily realise where the imperfections and flaws can be found. Some ecclesiological elements that are especially nowadays searching for their true expression in the relations and practice of the Church community are singled out at the end. The answer to the question stated in the title (What kind of ecclesiology do we need in the circumstances of modern democracy?) can be found in deeper understanding and full realisation of the (post)Council concept of the Church.

Key words: Church, ecclesiology, God's people, mystery, communion, solidarity, responsibility, democracy.